

УДК 371.334

Козир М.В.

ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ АРГУМЕНТАЦІЙНИХ УМІНЬ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ У ПРОЦЕСІ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНО-КОМУНІКАТИВНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ НА УРОКАХ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ

У статті висвітлено поняття аргументації як інтелектуально-комунікативної діяльності учнів початкових класів на уроках української мови. Зроблено спробу теоретичного висвітлення психолого-педагогічних особливостей формування аргументаційних умінь молодших школярів. Проаналізовано останні дослідження та публікації з проблеми розвитку аргументаційних і дискусійних умінь як важливої передумови формування вмінь доводити на уроці української мови. Наведено зразки практичних завдань з метою впровадження дискусії як елементу інтерактивного уроку у початковій ланці системи безперервної освіти.

Ключові слова: *дискутувати, вдало аргументувати, переконливо представляти свій погляд, доводити або пояснювати висловлене, аргументація, суперечка, дискусія, диспут, дебати.*

Постановка проблеми. Спираючись на Державний стандарт базової і повної загальної середньої освіти (2011р.), можна з упевненістю зауважувати, що навчити учнів аргументовано відстоювати власну думку – є одним із найголовніших завдань вчителів-словесників, яке збігається із риторичною лінією сучасної програми з української мови [2]. В усьому світі зростає кількість коледжів і університетів, керівництво яких, розуміючи вагомість вивчення курсу критичного мислення, пропонує своїм студентам даний курс. А компетентність у цій сфері на сьогодні є необхідною попередньою умовою для ефективного ведення справ у побутовому житті людини, для здобуття вищої освіти, а також для досягнення успіхів у світі, що спирається на конкуренцію у будь-якій професійній діяльності. Перед сучасними філологами постає ще одне завдання: яким чином у шкільному курсі української мови пов'язати ораторське мистецтво, аргументацію та курс критичного мислення у процесі розвитку аргументаційних умінь, формування вмінь доводити? Адже рівень комунікативно-мовленнєвої підготовки учнів ЗНЗ, середніх спеціальних навчальних закладів, а також випускників ВНЗ є недостатнім: колишні випускники слабо володіють умінням аргументувати свої погляди, висувати, формулювати й доводити тезу, тобто будувати аргументаційні тексти.

Аналіз останніх досліджень. Сьогодні важко уявити здійснення гуманітарного підходу до навчання без володіння промовою і, зокрема, без розуміння психологічних тенденцій *необхідності дискутувати, вдало аргументувати, переконливо представляти свій погляд, доводити або пояснювати висловлене.* Із середини ХХ століття поняття аргументації стає важливим компонентом гуманітарного знання. Однак саме поняття аргументації протягом існування цього явища (незважаючи на незмінну його сутність) відчуває трансформацію і в даний час визначається неоднозначно. Існує кілька підходів та уявлень про аргументацію. Одні дослідники розглядають аргументацію як знаходження аргументів на етапі інтенції: аргументи розглядаються як важлива структурна частина міркування, що виводить із відомих положень нове (А. Волков, О. Мартинова, М. Панов та ін.) Інші вчені розглядають аргументацію як діяльність, мета якої "забезпечити прийняття адресатом змісту ... тверджень (теза аргументації) (А. Баранов). При цьому автори робіт розводять поняття *аргументація* та *аргументи*, розглядаючи їх як матеріал для створення тексту (А. Івін, А. Нікіфоров, Г. Рузавін та ін.)

Існує уявлення про аргументацію як про висловлення своєї позиції в узагальненому формулюванні (аргументація в цьому випадку ототожнюється з тезою). Таке розуміння аргументації найчастіше можна зустріти у повсякденній мовній практиці. Якщо простежити траєкторію трансформації поняття аргументації, то в загальному вигляді вона може бути представлена так: аргументація = дія (Маріас Х.); міркування (Г. Брутян); процес – діяльність (А. Івін, Т. Ладиженська, Л. Перенчук) [3; 5].

Ураховуючи позиції різних напрямів у визначенні аргументації, а також той факт, що аргументація – це єдність логічного й комунікативного компонентів, а також акцентуючи увагу на тому, що аргументація є діяльністю, процесом, в основі якого лежить завдання створення тексту або його фрагментів, ми визначаємо аргументацію так: *аргументація – інтелектуально-комунікативна діяльність (процес), заснована на виконанні комунікативних дій щодо створення тексту або його фрагментів, спрямованих на пояснення, доведення того чи іншого погляду комуніканта.* Основу аргументації становлять причинно-наслідкові смислові відношення.

Метою аргументації є вплив на аудиторію і навіювання певних поглядів (І. Стернін, Т. Анісімова, Е. Гімпельсон та ін.) Однак терміни "вплив" та "навіювання", на наш погляд, програмують пасивну позицію аудиторії у процесі спілкування. Якщо ми хочемо виховати творчу особистість, здатну до гуманітарного мислення, то необхідно вплив (у даному випадку – педагогічний вплив) перевести на інший, якісно вищий рівень – педагогічну взаємодію. Саме аргументація, уміння аргументувати свої погляди і дії у різних ситуаціях педагогічного спілкування і становлять більшою мірою сутність педагогіки співробітництва.

Як стверджує І. Хоменко, поняття "аргументація" тісно пов'язане з поняттям "суперечка". Саме в ситуаціях суперечок найчастіше застосовують різні види аргументацій. Також авторка зазначає, що дискусія – це публічна суперечка, мета якої полягає у з'ясуванні й порівнянні різних поглядів, у знаходженні правильного рішення спірного питання. Безпосередня мета дискусії – це досягнення консенсусу між учасниками суперечки щодо проблеми, яка обговорюється. Визначальними ознаками диспути, на думку І. Хоменко, є: завжди публічна суперечка, предметом виступають наукові або суспільно важливі питання. На відміну від дискусії, диспут не лише з'ясовує підстави, а й виявляє позиції сторін. Нерідко останнє в диспуті стає головним.

О. Фідря ототожнює поняття "диспути" і "дискусії". Він розрізняє диспути за дидактичною метою. Поряд із поняттям диспути, О. Фідря використовує поняття "дебати". При цьому головною метою диспути, на думку методиста, є обговорення, обмін думками, висвітлення своїх позицій з метою правильного розв'язання суперечливого питання. А метою дебатів є "неагресивно" виграти, переконати суперників. Дослідник визначає і головні особливості організації диспутів і дебатів [8].

О. Савченко однією з основних функцій дискусії вважає розвивальну, а саме організацію частково-пошукової діяльності учнів. Реалізація пошукових функцій починається з визначення проблеми, коли створюється ситуація необхідності пошуку нового знання [7].

Ми зважили на погляди таких дослідників, як Т. Струганець, М. Семиног, Т. Симоненкової, О. Глазової, які важливим моментом у процесі проведення дискусій на уроках української мови вважають стимулювання співпраці, що характеризує інтерактивний підхід, який полягає не тільки в умінні чітко, зрозуміло й змістовно викладати власні думки, а й в умінні слухати й чути протилежні думки для того, щоб вносити свої зауваження у певний час відповідно до ситуації мовлення, бути активним учасником обговорення будь-якого проблемного питання.

Метою статті є розкриття поняття аргументації як інтелектуально-комунікативної діяльності молодших школярів на уроках української мови. **Завдання** статті полягають у теоретичному висвітленні психолого-педагогічних особливостей формування аргументаційних умінь.

Виклад основного матеріалу. Безумовно, дискусія має особливе значення у процесі підготовки випускників ЗНЗ до майбутньої професійної діяльності, тому що мовленнєва функція є найважливішою для будь-якого фахівця, як під час навчання у ВНЗ, так і в процесі будь-якої діяльності. Тому, на нашу думку, цей метод варто починати впроваджувати з початкової ланки системи безперервної освіти. Дискусія сприяє ефективному розвитку аргументаційних і дискусійних умінь за рахунок активного включення учнів до обговорення поставленої проблеми. При цьому власне процес навчання відбувається на моделях, прикладах, помилках інших учасників дискусії й базується на їх інтерактивній компетенції.

Різні види навчальної дискусії можна застосовувати під час дидактичної роботи з різними категоріями учнів. В. Оконь пропонує три види дискусії: "побіжна" (виникає стихійно під час розгляду й обговорення складних питань, які цікавлять більшість учнів); дискусія, спрямована на формування переконань; справжня навчальна дискусія (спеціально організовується для розгляду важливої дидактичної проблеми) [4]. Деякі види дискусії стали самостійними методами навчання. Це, наприклад, круглий стіл, "мозкова атака" тощо.

Ми звертаємо увагу на те, що головну роль у забезпеченні ефективності дискусії відіграють правила її ведення: точне визначення навчальної проблеми, що підлягає обговоренню; докладне уявлення про методи, прийоми і способи її розв'язання; чітке визначення змісту понять, термінів і категорій, які використовуватимуть учасники дискусії; обов'язкове обґрунтування власної позиції; можливість відкритого висловлювання своїх думок і шанобливе ставлення до опонентів і їхніх поглядів.

Викладені вище рекомендації впливають із такту дискусії, тобто з уміння педагога керувати її перебігом і своєчасно вносити відповідні корективи щодо змісту дискусії та її характеру. Наприклад, не можна очікувати позитивних змін у мисленні, емоційно-вольовій сфері та вчинках її учасників, коли педагог компрометує учнів або насміхається з тих, хто займає помилкові позиції. Під час дискусії має панувати атмосфера творчості, щирості, невимушеності, принциповості й доброзичливості.

Не можна не погодитися з думкою лінгводидактів П. Білоусенка, В. Ягупова, що дискусія є дією тоді, коли стимулює пізнавальний інтерес її учасників, збагачує їхні знання й уміння, формує творчі розумові навички й уміння, сприяє їх вдосконаленню, вчить поважати опонента, відстоювати свої аргументи й шанувати інших.

На наш погляд, саме розвиток аргументаційних і дискусійних умінь є важливою передумовою формування вмінь доводити на уроці української мови, побудова якого ґрунтується на діалогічній взаємодії вчителя з учнями (інтерактивній основі).

Учитель-словесник має право на вільний вибір будь-якої моделі організації уроку, але при цьому він повинен знати, що бере на себе і відповідальність за результати навчання. Прогностичним результатом навчання для моделі "урок-діалог" є формування знань учнів як власної цінності, вмінь,

духовного надбання, яке сприяє особистісному зростанню, входженню у непростий світ взаємин з оточенням.

Сучасна методична література пропонує широкий вибір інтерактивного інструментарію діяльності вчителів: використання різних пошукових завдань, евристичної бесіди, створення проблемних ситуацій тощо.

У колі питань, що розглядаються у нашому дослідженні, нам близький підхід О. Пометун, яка пропонує технологію навчання у дискусії – важливий засіб пізнавальної діяльності в процесі навчання, бо дискусія є широким публічним обговоренням спірного питання. Дискусія сприяє розвитку логічного мислення, надає можливість визначити власну позицію, формує навички відстоювання особистої думки, поглиблює знання з означеної проблеми. До таких методів відносять метод "Інтерв'ю", "Обери власну позицію", "Зміни позицію", "Дискусія", "Дебати", "Голосування" тощо [6].

У ході дискусії усі висловлювання мають стосуватися теми, що обговорюється; учитель має виправляти помилки і неточності, яких припускаються учні, та спонукати їх робити те саме; усі твердження учнів мають супроводжуватися аргументацією, обґрунтуванням, для чого вчитель ставить питання: "Які факти свідчать на користь твоєї думки?" "Як ти міркував, щоб дійти такого висновку?"

Варто наголосити, що з лінгводидактикою тісно пов'язана логіка – наука про закони й форми мислення. Цей зв'язок найяскравіше проявляється у процесі навчання мови, бо мова й мислення становлять єдність. У процесі ж розвитку аргументаційних умінь як передумови формування в учнів початкових класів умінь доводити вчителю-практику необхідно максимально використовувати логічні категорії, навчаючи дітей у ході дискусії здійснювати різні розумові операції: аналіз, синтез, порівняння, зіставлення, абстрагування, конкретизацію, узагальнення, систематизацію тощо. Це дає можливість учням свідомо засвоювати мовний матеріал, розвивати логічне мислення.

Використовуючи дискусійні методи, пропонуємо обов'язково застосовувати метод "Мозкова атака" (постановка інформаційних питань). Наприклад, для узагальнення поняття про прикметник як частину мови доцільно поставити таку систему запитань: яке лексичне значення має прикметник? якими морфологічними ознаками характеризується прикметник? яку синтаксичну роль може виконувати прикметник? на які питання відповідає прикметник? яка частина мови називається прикметником?

У ході дискусії разом з інформаційними пропонуємо використовувати проблемні питання з метою створення проблемної ситуації, розв'язання проблемних задач і завдань. Наприклад, поряд із проблемним запитанням "Чому у слові "полюють" неоднакова кількість звуків і букв?" можуть бути поставлені інформаційні запитання: "У якій позиції стоїть літера Ю, що позначає один звук? два звуки?" "З якою метою живається на письмі м'який знак?"

Висновки. Участь у ситуаціях дискусійних обговорень, як зазначалося вище, передбачає розвиток аргументаційних і дискусійних умінь як передумови формування вмінь доводити володіння всіма видами монологічного мовлення (інформування, пояснення, уточнення, інструкція, ілюстрування, доповідь); участь у діалозі, бесіді, дискусії, вираження різноманітних комунікативних намірів (порада, співчуття, жаль, подив, нерозуміння); розуміння висловлювань наукового характеру, що стосуються вказаних вище ситуацій спілкування.

Уміння проводити дискусію, діалог і знаходити порозуміння в цьому процесі визначається навичками й здібностями комунікантів вийти на вищий рівень спілкування. Дискусія повинна стати обов'язковим елементом уроків української мови.

Зразки дидактичних завдань для учнів 4-го класу

I. Продовжити визначення. Аргументуйте свій варіант. Однорідні члени речення – це...

2. Вписати пропущені літери, підкреслити однорідні члени речення відповідно до їхньої синтаксичної ролі. Поставити розділові знаки. Доведіть правильність власного варіанту відповіді

На нашій з...млі родят...ся щедро правда добро мудрість розум чест... відвага (Є. Гуцало). Блакитні сизі жовті та ч...рвоні птахи в...селку сіють.. навкруги (Т. Щегельська). Кожна мати свого сина і м...лує і голубит... (М. Познанська). Фіалки пахнуть... ніжно радісно і хв...лююче (Ю. Смолич). Повертались хлопчики додому відчували радіст... а не втому (М. Познанська).

II. 1. Продовжити висловлювання. Доведіть його правильність. За будовою звертання бувають...

2. Скласти і записати речення з поданими словами так, щоб в одному випадку вони були вставними, а в іншому – членами речення. Власний вибір аргументуйте.

Видно, здається, на щастя.

III. Відповісти на запитання. Аргументувати свій вибір

– Зі скількох частин складається речення з прямою мовою?

– Що таке діалог?

IV. 1. Відповісти на запитання. Доведіть свою думку.

Які морфеми служать для утворення нових слів?

2. **Записати слова за їхньою будовою в такому порядку:** 1) $п+к+з$; 2) $п+к+с+з$; 3) $п+к+с$; 4) $к+з$; 5) $п+к$; 6) $к+с$; 7) $к+с+з$ (буквами *п, к, с, з* позначено відповідно префікс, корінь, суфікс, закінчення).
Бачиш, об'їзд, роз'яснений, істинний, трудар, окрасць, віддяка.

V. Відповісти на запитання. Аргументувати свій вибір

В якому розділі науки про мову вивчають частини мови?

VI. 1. Дати відповідь на запитання. Аргументуйте свій варіант відповіді.

Для якої частини мови рід – стала ознака, а для якої – змінна.

2. Проведіть дискусію на тему: "Для чого нам потрібні частини мови?"

Використані джерела

1. Білоусенко П.І., Явір В.В. Проблемно-ситуативні завдання на уроках української мови: Посібник для вчителя. – К. : Освіта, 1992. – 128 с.
2. Державний стандарт базової і повної загальної середньої освіти // Постанова Кабінету Міністрів України. – 23 листопада 2011 р. № 1392 – zakon2.rada.gov.ua
3. Ладьяженская Т.А. Школьная риторика. 5-7 классы. Методические рекомендации./ Под ред. Ладьяженской Т.А. – М., 2001. – 128 с.
4. Оконь В.О. Введение в общую дидактику / Пер. с польск. – М.: Высш. школа, 1990. – 382 с.
5. Перенчук Л.В. Вектори особистісно-орієнтованого уроку.// Українська мова й література. – 2007. – №1. – С.25-32.
6. Пометун О.І. Енциклопедія інтерактивного навчання. – К., 2007. – 144 с.
7. Савченко О. Я. Дидактика початкової школи : підруч. для студ. пед. фак. / О. Я. Савченко. – К. : Генеза, 1999. – 368 с.
8. Фідря О.Г. Організація вчителем виконавчо-діяльнісного етапу навчально-пізнавальної діяльності // Історія та правознавство. – 2006.– №14. – С. 2 – 9.

Kozyr M.

**PSYCHO-PEDAGOGICAL FEATURES OF FORMATION ARGUMENTATION SKILLS
OF JUNIOR SCHOOLCHILDREN IN THE INTELLECTUAL AND COMMUNICATIVE ACTIVITY
AT THE UKRAINIAN LANGUAGE LESSONS**

The article deals with the concept of argument as intellectual and communicative activity for pupils of 5-7 classes on the Ukrainian language lessons. The article deals with the concept of intellectual reasoning as communication activities of primary school pupils at the Ukrainian lessons. An attempt theoretical coverage of psychological and pedagogical features of formation argumentation skills of junior students. Analyzed recent studies and publications on the issue of argumentation and discussion skills as an important precondition for developing abilities prove lesson Ukrainian language. The technology education in the debate – an important means of learning of the learning process for discussion is broad public discussion of controversial issues, promotes logical thinking, allows to determine its own position, forms skills upholding personal opinion, deepens knowledge of definite problem. Such methods include the method of "Interview", "Choose your own position," "Change position", "discussion", "debate", "vote", etc. Emphasized the fact that linguistics is closely related logic – the science of the laws and ways of thinking. This relationship is most clearly manifested in learning the language, because language and thought are unity. In the process of argumentation skills as a prerequisite for development of students' skills of primary school-teacher prove necessary to maximize the use of logical categories, teaching children Debate perform various mental operations: analysis, synthesis, comparison, comparison, abstraction, specification, synthesis, systematization, etc. It enables students to acquire linguistic material consciously develop logical thinking. It is concluded that the ability to conduct a discussion, dialogue and mutual understanding in this process is determined by the skills and abilities of communicants to reach a higher level of communication. The discussion should be a must-Ukrainian language lessons. Samples of practical problems to implement interactive discussion as part of the lesson in elementary unit of the system of continuous education.

Key words: *debate, successful argumentations, convincingly present somebody's opinion, prove or explain the statements, argument, dispute, discussion, panel discussion, debate.*

Стаття надійшла до редакції 21.04.2015